

Meddelande nr 1 från Saltsjöbadens hembygdsförening

Något om
Lundsjön - Dammsjöns historia

Upprinnelsen till dessa rader är 1723 års karta, varav del har reproducerats i Lektor G Lindbergs bok om Saltsjöbaden.

Kartan är intressant dels därför att det är den äldsta kartan över trakten, dels för den stora skalan (1:3600) och för att den dessutom i vissa avseenden är mycket detaljerad. Den omfattar del av Nacka med Erstavik och omnejd, inklusive platsen för det blivande Saltsjöbaden.

De båda sjöarna Lundsjön och Dammsjön har i urminnes tid varit en sammanhängande sjö men under några århundraden på konstlad väg skilda åt men förenade med en bäck. Vattnet har då utnyttjats i en såg och en kvarn vid Dammsjöns utlopp mot Erstaviken.

Med hänvisning till bifogad skiss, blir utgångspunkten nämnda såg och kvarn som ligger vid bäcken till Erstaviken. För att få tillräckligt med vatten till såg och kvarn måste vatten magasineras. Sålunda byggdes (på 1600-talet?) en fördämning i södra änden av Lundsjön. Den var så hög att vattennivån i Lundsjön blev cirka 2 m högre än den nuvarande. Att så har varit fallet kan man se av kartan som anger "Holma" som nu är halvö. På ett berg i söder i Lundsjöns norra vik syns ännu ljusa linjer efter vattenståndet. Söder om fördämningen i Lundsjön visar kartan en kärrmark, (nuvarande "skolviken" närmast Tattby skola) som sträcker sig till den avsmalnande delen mot Dammsjön. Genom denna kärrmark rinner en bäck.

Ytterligare ett vattenmagasin var Tattbyträsket. I bäcken från detta till "skolviken" visar kartan en fördämning ungefär mitt emellan träsket och "skolviken", dvs något öster om den s k korskruvbacken. Kartan visar fångar, kanske diken från kärr-

markerna. Lundsjön-Dammsjön och Tattbyträsket utgjorde sålunda vattenmagasin för såg och kvarn och tjänstgjorde som vid en modern vattenkraftanläggning, där höst- och vårflod fyller magasinerna och reglering sker efter kraftbehovet.

Med tiden blev såg och kvarn otillräckliga och då man (vid selskiftet 17-1800?) kunde köpa billig rysk råg, så slopades både såg och kvarn och en ny kvarn uppfördes nere vid Erstaviken. Grunder finns kvar liksom kvarngården. En träränna byggdes mellan dammen och den nya kvarnen. Den gick över dalen på bockar därefter direkt på berg med träränna ned på kvarnhjulet. Att döma av kvarstående grundmurar var hjulet av ansenligt stor diameter och sannorlikt ett s k underfallshjul. Fördämningen i södra Dammsjön gjordes nu något högre, vilket framgår av 1861 års karta (avsnitt visat på bilagan) där Dammsjöns vatten går upp i "skolviken" med en bäck från Lundsjöns fördämning. Sannorlikt utnyttjade man nu även Trehörningen som magasin.

Erstavikskvarnen brann och återuppbyggdes genast på 1850-talet men revs på 1890-talet då konkurrensen med ångkvarnarna blev för svår.

I början på 1890-talet då Saltsjöbaden kom till blev Lundsjön-Dammsjön dricksvattenmagasin för samhället.

Fördämningen i Dammsjön gjordes då i betong och högre än den gamla. Fördämningen i Lundsjön revs så att sjöarna kommuniserade och fick sitt nuvarande utseende. Tattbyträskets fördämning revs, varigenom vattnet sjönk och skogen vandrade in mot träskets öppna vatten. Uttaget av dricksvatten till vattenverket gjordes mitt för Lunds gård, med ännu synliga stolpar i vattenlinjen. Därifrån drogs ledningen i en båge och igenom Ljusjärret (nu utdikad och golfbana) till filter i vattenverket vid Tattbydalen. Under en kort period användes även ett filter vid utloppet från Dammsjön med ledning till en kommuniserande cistern belägen i sluttningen av Karlsbaderberget på toppen av Rösundavägen.

Lundsjöns vatten blev ett förträffligt dricksvatten.

På 1940-talet började vattentillgången bli knapp på grund av den ökande vattenkonsumtionen. Stockholmsvattnet dröjde. Man tvingades då att koppla in Trehörningen och spränga ett dike i bäcken med fördämning. Innan stockholmsvattnet kopplades in på ledningsnätet i slutet på 50-talet hade man sänkt Trehörningen ca 2 m och även pumpat vatten från Grötfatet och övre Ljus-kärret till Lundsjön. Vattnet i Lundsjön var då så lågt att av sundet, där en gång den höga fördämningen låg i dess södra del, endast återstod en smal ränna och likaså mellan "skolviken" och Dammsjön, ungefär så som 1723 års karta visar.

Trehörningen har ännu ej återtagit sin ursprungliga nivå, eftersom avrinningen ej stoppats, vilket borde göras. Lundsjön har återtagit sin 1890-talsnivå och har blivit en förträfflig badsjö i väl bibehållen vidmarksmiljö; så länge det varar.

Dammsjön har tre flytande öar, som flytta sig med vinden. De återfinnas på äldre kartor på olika platser i Dammsjön (se skissen). En av dem förankrades av "Jansson på Nybygget" i början av 1900-talet i den sydöstra viken och där ligger den nu kvar. De övriga flytta sig år från år beroende av vindstyrkan. Man trodde för några år sedan att de fastnat vid dammen men hösten 1969 ha de flyttat sig några hundra meter norrut. Dessa öar ha troligen bildats då kärrmarken i "skolviken", som en gång bestod av gungfly, lossnat vid höjt vattenstånd, någon gång efter sedan fördämningen i södra Lundsjön anlades.

Under långa perioder av lågvatten har träd vuxit långt ut på stranden och sedan huggits ned eller ramlat. Stubbar och träd har kommit under vatten. Det förklarar det stora antalet gamla stubbar som man under årens lopp funnit vid stränderna (omtyckta som reklamföremål i skyltfönster).

Hur såg sjöarna ut innan människan anlade fördämningar, kan man

fråga sig? Genom kartmaterial och uppgifter som Fastighets AB Stockholm-Saltsjön skänkt Saltsjöbadens Hembygdsförening kan man sluta sig till följande.

Enligt 1723 års karta (se skissen) går en bäck mellan "skolviken" och Dammsjön. Fördämningen vid sågen var då låg, ty det lönade sig på grund av strändernas utseende bättre att göra en hög fördämning i Lundsjön mot att göra den vid sågen. Det nuvarande vattenståndet i sjöarna bestämmes av skibordet i södra änden. Det ligger på + 22,95. År 1955 var vattenståndet + 20,7 dvs en sänkning av sjön med 2,25 m. Då gick öppet vatten i "skolviken" med ett smalt dike till Dammsjön. Tröskeln vid fördämningen i södra Dammsjön bestämde avrinningen. Med hänsyn till den goda vattentillgången i äldre tider och den högre grundvattennivån är det sannorlikt att sjöarnas normala vattenyta låg ca 1,5 m under den nuvarande dvs på + 21,5 m ö h, innan människan gjort ingrepp med fördämningar.

Största djupet, som är i Lundsjön, är uppmätt till 10 m vid + 22,5 inom ett ca 10 m brett område där sjön är bredast i Ost-Väst och NO-SO.

Ett personligt minne i anslutning till det ovan sagda är att man i början av seklet ännu kunde se stenfundamenten för bockarna som bar upp trärännan från Dammsjön till kvarnen vid Erstaviken.

Saltsjöbaden i juni 1970

Ragnar Westman

TORPET
LUND

1723-ÅRS KARTA

OHOLMA
LUNDS SJÖN

KIERR

MÄSSA

TATTBY-
TRÄSKET

Ljus-
KÄRR

LUND-
SJÖN

DAMB-

1861 ÅRS KARTA
SKALA 1:20000

TRE-
HÖRN

DAMM-
SJÖN

SJÖN

SÅGEN

MÖLNARTORP

ERSTA VIKEN

SKALA 1:6700

Bilaga till:

"Något om Lundsjön-Dammsjöns historia"

Juni 1970
R.W.